

BELEŽKE O EGOISTIH

Ker je vse, kar o tako imenovanih egoističnih filozofih in njihovi metafiziki vemo, omejeno na posredna pričevanja, spodaj sledijo prevodi nekaterih odlomkov iz filozofskih in literarnih del njihovih sodobnikov, v katerih ti bodisi opisujejo svoja srečanja z očitno zelo maloštevilnimi privrženci te »nove filozofske herezije,« bodisi povzemajo edino znano delo njihove »nove metafizike,« ki pa se ni ohranilo, ali pa odkrito smešijo njihov »ponoreli pironizem« oziroma »filozofski delirij.«

Čeprav so premise egoistične metafizike, kot jih lahko izluščimo iz spodnjih odlomkov, razmeroma skope – vse, kar obstaja, obstaja samo v egoistovem duhu; egoist sam je neposredni vzrok vseh modifikacij svojega duha; egoist je ne le edino bitje, ki obstaja v univerzumu, ampak je sam ves univerzum itn. –, pa so sklepi, ki jih lahko izpeljemo iz njih, miselno izjemno bogati, pestri in plodni.

Flachat de Saint-Sauveur

PIÈCES FUGITIVES D'HISTOIRE ET DE LITTÉRATURE

1704

V tem spisu (ime avtorja je psevdonim, pod katerim se skrivata Jérôme Du Perrier in Anthelme de Tricaud) najdemo prvo in obenem najizčrpnjšo predstavitev egoistične metafizike, in sicer v obliki kratkega povzetka dela Jeana Bruneta z naslovom *Projet d'une nouvelle métaphysique*. Brunetova – danes žal izgubljena – knjižica, ki je izšla leto pred tem, velja za edino delo egoistične metafizike, kar naj bi jih bilo kdaj napisanih.

Gospod Brunet ... nam obenem predlaga novo vrsto filozofije; metafiziko je povzdignil, če mu smemo verjeti, do stopnje sublimnosti, ki je ni še

nikoli dosegla: svoj *Projet d'une nouvelle métaphysique* je najprej predstavil na predavanjih pri opatu Cordemoyju in nato natisnil pri Horthemelsovi vdovi; nezadovoljen z reakcijo enega od poslušalcev v tistem avditoriju in s slabo prodajo svojega dela, danes poskuša srečo s svojim sistemom v našem dnevniku. Gospod Brunet kot temeljni princip postavlja trditev, da na svetu obstaja samo on; da je njegovo mišljenje vzrok obstoja vseh bitij; da so, na nesrečo človeškega rodu, bitja takrat, ko preneha misliti nanje, izničena. Na ta način ta novi stvarnik ustvari vse stvari iz nič in ko so ustvarjene, jih ohranja ali pa jih izniči, kakor mu pač ugaja; to totalno uničenje doseže z lahkoto: vse, kar mora storiti za to, da bi stvari prenehale obstajati, je samo to, da ne misli več nanje. Kolikor obstajamo, je potemtakem v interesu vseh nas, da vsemogočni gospod Brunet ves čas misli; ko se ga namreč začne lotevati spanec, me obide smrtni strah, da se bo človeštvo – z mano kot enim od njegovih manj pomembnih predstavnikov vred – vrnilo v nič. ... Gospod Brunet ni prepričan niti o obstoju svojega telesa; edino, kar zares obstaja, je njegovo mišljenje. Včasih so ga vprašali takole: če bi bil deležen nekaj udarcev s palico, ali bi ga to čutno izkustvo prepričalo, da tako palice kot ljudje obstajajo; na ta težaven ugovor odgovarja, da bi bil ta preskus zanj sicer precej boleč, da pa ljudje in palice zaradi tega še ne bi obstajali, saj bi vse te stvari obstajale samo, kolikor bi mislil nanje. Kot vidimo, je gospod Brunet odkritij željan duh in ni eden tistih navadnih filozofov, ki se držijo splošno sprejetih principov in shojenih poti; enako se je odrekel aristotelizmu, kartezijanstvu in filozofiji atomistov; vse sekte so ga hotele pridobiti zase, on sam, trdno prepričan o plodnosti svojega genija, pa je hotel ustanoviti svojo lastno sekto; ne gre dvomiti, da bo pri tem uspešen, saj mi ni znano, da bi bil kdo pred njim že zagovarjal podobna prepričanja. Spinoza je sicer res priznaval eno samo substanco v naravi, toda samega sebe je imel zgolj za eno od njenih modifikacij, medtem ko ima filozof Brunet samega sebe za celotno naravo.¹

MÉMOIRES DE TRÉVOUX

1713

Majska številka te znamenite revije prinaša v nepodpisanem članku z naslovom »Nouvelles littéraires de Dublin« kratko predstavitev Berkeleyjeve *Razprave o načelih človeškega spoznanja*, v kateri beremo:

¹ Flachet de Saint-Sauveur, *Pièces fugitives d'histoire et de littérature anciennes et modernes* (Rouen in Pariz: Pierre Giffart, 1704), 356 in nasl.; navajamo po Lewis Robinson, »Un Solipsiste au XVIIIe siècle,« *L'Année philosophique* 24 (1913), 19–20.

Berkeley je kot prepričani Malebranchev privrženec principe svoje sekte brez pomislekov prignal daleč preko meja zdravega razuma in iz njih izpeljal sklep, da ni ne teles ne materije in da obstajajo edino duhovi. Ti duhovi so individui, ki imajo zmožnost sprejemanja idej, zmožnost hotenja in delovanja v skladu s svojimi idejami in voljo. Vse tisto, kar si zamišljamo kot telesno, so zgolj ideje, ki nam jih vtiskuje neki drug duh; te ideje ne obstajajo zunaj nas in prenehajo obstajati, ko jih prenehamo zaznavati.

[...]

Eden od naju pozna v Parizu nekega Malebranchevega privrženca, ki gre še dlje kot Berkeley: v dolgem pogovoru mu je namreč nadvse resno zatrjeval, da je zelo verjetno, da je sam edino ustvarjeno bitje, ki obstaja, in da ne le ni teles, ampak da tudi ni drugih ustvarjenih duhov razen njega samega; na tistih, ki verjamejo, da *vidimo samo neki intelegibilen svet*, je, da dokažejo, da so njihovi principi prignani predaleč.²

Večina kasnejših prikazov egoizma – kakor so nedolgo zatem poimenovali radikalno filozofsko prepričanje omenjenega Malebranchevega privrženca, ki je šel »še dlje kot Berkeley« – in domnevne pariške »sekte egoistov« se po Robinsonu navdihuje prav ob opisanem srečanju in pogovoru enega od obeh (nepodpisanih) avtorjev članka s čudaškim modrecem. Kasnejši prikazi egoizma – z nekaterimi izjemami – namreč praviloma zgolj povzemajo gornjo pripoved in največkrat ne prinašajo nobenih novih podrobnosti, kar je seveda sprožilo številna vprašanja ne le o identiteti skrivnostnega solipsista (najverjetneje gre prav za Bruneta), ampak tudi o samem njegovem obstoju kakor tudi o obstoju domnevne »sekte egoistov« v Parizu. Tako je gornja notica najverjetneje tudi edini vir Wolffovega govorjenja o pariški »sekti egoistov« in Pfaffovega kratkega prikaza te »nove filozofske herezije« (pa tudi razlog občasnega povezovanja Berkeleyja s to filozofsko pozicijo).³

² *Mémoires de Trévoux* (maj 1713), 921–22; članek je ponatisnjen v Harry M. Bracken, *The Early Reception of Berkeley's Immaterialism: 1710–1733* (The Hague: Martinus Nijhoff, 1965), appendix D, 107.

³ Več o tem, glej Robinson, »Un Solipsiste au XVIIIe siècle,« 15–17 in Bracken, *The Early Reception of Berkeley's Immaterialism*, 18–20.

Fénelon

TRAITÉ DE L'EXISTENCE ET DES ATTRIBUTS DE DIEU

1718

O tem, kako zelo je bil egoizem ta čas v zraku, zgovorno priča naslednji odlomek iz drugega poglavja drugega dela Fénelonove *Razprave o obstoju in atributih Boga*, ene od številnih variacij na temo Descartesovih *Meditacij*. Čeprav sam seveda ni bil egoist (kar je navsezadnje razvidno že iz samega naslova razprave, v kateri dokazuje obstoj Boga in tehta njegove attribute), Fénelon lepo izlušči solipsistični moment Descartesovega *cogita*.

Vsa moja trdna odločenost za dvom mi ne more več preprečiti, da ne bi z gotovostjo verjel nekaterim resnicam. Prva je, da mislim, kadar dvomim. Druga je, da sem misleče bitje, se pravi bitje, katerega narava je, da misli; kajti zaenkrat o sebi vem samo to. Tretja resnica, od katere sta odvisni prvi dve, je, da ena in ista stvar ne more hkrati obstajati in ne obstajati; če bi namreč lahko hkrati obstajal in ne obstajal, bi lahko tudi mislil in ne obstajal. Četrta je, da moje umovanje sestoji izključno iz mojih jasnih idej in da na ta način lahko o neki stvari zatrjujem vse tisto, kar je jasno zaobseženo v ideji te stvari; sicer ne bi mogel sklepati, da obstajam, kolikor mislim. To umovanje vso svojo prepričljivost dolguje dejstvu, da je obstoj jasno zaobsežen v ideji mišljenja. Mišljenje je delovanje in način obstoja: na osnovi tega primera je torej očitno, da lahko o neki stvari zatrjujemo vse tisto, kar je jasno zaobseženo v njeni ideji; nadaljnje omahovanje ob vsem tem ne bi bilo več natančnost in odločenost duha, da dvomi o tistem, kar je dvomljivo, ampak površnost in neodločnost; to bi bila omahljivost negotovega duha, ki ne zna ničesar zapopasti z odločno sodbo in ki se ničesar ne oprime in ničemur ne sledi, duha, ki mu uhaja znana resnica in ki najrazličnejšim nejasnim mislim dopusti, da ga omajejo v njegovih najbolj gotovih prepričanjih.

Zdaj, ko sem postavil ta trdni temelj, se veselim dejstva, da poznam nekaj resnic; v tem je namreč moje resnično dobro. Toda za zdaj sem še precej siromašen: moj duh je namreč omejen na štiri resnice. Dlje si ne bi upal seči brez strahu, da ne zapadem v zmoto. Tisto, kar poznam, ni skoraj nič; tisto, česar ne poznam, pa je neskončno. A morda bom iz tega drobca, ki ga že poznam, polagoma izpeljal kak delček tistega neskončnega, ki mi je doslej neznano.

Poznam to, kar imenujem *jaz*, ki misli in ki ga imenujem duh. Zunaj sebe pa zaenkrat ne poznam še ničesar; ne vem ne tega, ali razen mojega obstajajo še kakšni drugi duhovi, ne tega, ali obstajajo telesa. Res je, da

mislim, da zaznavam neko telo, se pravi neko meni lastno razsežnost, ki jo poljubno premikam in katere gibanja v meni povzročajo bolečino ali ugodje. Res je tudi, da mislim, da okrog sebe vidim druga telesa, ki so približno podobna mojemu, od katerih se nekatera premikajo, nekatera pa so nepremična. Toda trdno se držim svojega neprelomljivega pravila, da namreč nepretrgoma dvomim o vsem tistem, kar je lahko količkaj dvomljivo.

Ne le vsa tista telesa, za katera se mi zdi, da jih zaznavam, tako moje kot tudi druga, ampak tudi vsi duhovi, ki dozdevno nastopajo v družbi z mano, ki mi posredujejo svoje misli in ki so pozorni na moje misli – prav lahko, da v vseh teh bitjih ni nič realnega in so zgolj čista utvara, ki se v celoti primeri v notranjosti mene samega: morda pa sem jaz sam vsa narava. Ali ne doživljam tega, da v snu verjamem, da vidim, slišim, tipam, voham in okušam nekaj, česar ni in česar nikoli ne bo? Vse, kar me aficira v snu, nosim v svoji notranjosti, zunaj pa ni ničesar resničnega. Niti telesa, za katera si domišljam, da jih čutim, niti duhovi, ki si jih v mislih slikam v družbi svojega duha, niso ne duhovi ne telesa; telesa in duhovi so tako rekoč zgolj moja zabloda. Še enkrat, kdo mi bo zagotovil, da vse moje življenje ni zgolj sen in urok, ki ga nič ne more zlomiti? Po sili moram torej spet odložiti svojo sodbo o vseh teh bitjih, za katera sumim, da so neresnična.

Tako rekoč odvrnjen od vsega, za kar si domišljam, da poznam zunaj sebe, se vrnem v notranjost in sem v tej samoti v globini samega sebe še vedno osupel.⁴

Andrew Michael Ramsay

LES VOYAGES DE CYRUS

1727

Lik egoističnega modreca je domišljijo filozofov očitno buril do te mere, da je kmalu dobil tudi svojega zgodovinskega »predhodnika.« Naslovni junak pričujočega Ramsayjevega romana, napisanega po vzoru Fénelonovih *Les Aventures de Télémaque*, namreč na svojih popotovanjih sreča Pitagoro (pred tem je srečal že Zoroastra, Amenofisa in Pizistrata, v nadaljevanju pa bo med drugim srečal še Daniela, Nebukadnezarja itn.), ki mu pripoveduje o tem,

⁴ Fénelon, *Traité de l'existence et des attributs de Dieu*, v *Œuvres choisies*, ur. Albert Chérel (Pariz: Hatier, 1930), 547–49.

kako je skušal Anaksimandra, ki v romanu nastopa kot pironist, ki dvomi o obstoju zunanjega sveta in ljudi v njem, odvrniti od njegovega radikalnega dvoma, a brez uspeha, tako da ga je njegov pironizem – ki je po Ramsayju ena od »ponavljajočih se boleznih duha« – na koncu privedel do prepričanja, da je »sam edino bitje, ki obstaja v univerzumu«:

Odkar sem odpotoval s Samosa, slišim, da je zašel v tisto zmoto, ki sem jo bil predvidel. Njegovo vztrajanje pri tem, da bo verjel samo tistemu, kar je mogoče dokazati z geometrijsko razvidnostjo, ga je namreč privedlo ne le do tega, da dvomi o najbolj gotovih resnicah, ampak tudi do tega, da verjame največje neumnosti. Povsem naravnost namreč trdi, da je vse, kar vidi, zgolj sen; da so vsi ljudje, ki ga obdajajo, zgolj prikazni; da je on sam tisti, ki si govori in si odgovarja; da so nebo, Zemlja, zvezde, elementi, rastline in drevesa zgolj utvare in, končno, da ni ničesar realnega razen njega samega.

Sprva je hotel izničiti božje bistvo in ga nadomestiti s slepo naravo, zdaj pa je uničil tudi to naravo samo in trdi, da je sam edino bitje, ki obstaja v univerzumu.⁵

Ramsay nato v opombi dodaja: »Dandanes se takšnega jezika poslužujejo egoisti [*les Egomistes*] – nekoč je skoraj enako govoril tudi Karnead –, da bi dokazali, da ne moremo biti gotovi ničesar drugega razen svojega lastnega obstoja.« V *Discours sur la Mythologie*, ki je sestavni del romana, pa omenja sodobne »spinoziste ..., ki so zabredli v nekakšen ponoreli pironizem, imenovan egoizem [*l'Egomisme*], po katerem ima vsakdo samega sebe za edino obstoječe bitje.«⁶

Thémiseul de Saint-Hyacinthe

RECHERCHES PHILOSOPHIQUES

1743

Po Saint-Sauveurjevi predstavitvi Brunetove metafizike enega morda najbolj slikovitih fragmentov o egoističnih filozofih in njihovi metafiziki najdemo v Saint-Hyacinthovem obsežnem filozofskem delu; za razliko od avtorjev notice v *Mémoire de Trévoux*, Saint-Hyacinthe govori že o dveh privržencih

⁵ Andrew Michael Ramsay, *Les Voyages de Cyrus, avec un Discours sur la Mythologie*, ur. Georges Lamoine (Pariz: Honoré Champion, 2002), 132.

⁶ *Ibid.*, 199.

»egoističnega nauka« in o »sekti teh filozofov,« ki jo je napovedal že Saint-Sauveur:

Obstajajo pa tudi ljudje, ki s svojimi prepričanji sežejo še dlje. Obstajajo namreč filozofi, ki pobijajo obstoj vseh raznovrstnih objektov, ki jih je moč spoznati s pomočjo čutov. Ob branju pričujočega dela – če bi prišlo do njih – ne bi verjeli ne tega, da to delo obstaja, ne tega, da sem ga napisal jaz, kajti vsak od filozofov te vrste verjame oziroma vsaj misli, da je zelo verjetno, da je sam edino obstoječe bitje, da je on sam ves univerzum, da ni ne neba ne Zemlje in da kljub temu, da ni ničesar razen njega samega, nujno izkuša vse tisto množstvo občutkov in idej, ki jih ima oziroma ki bi jih imel, če bi bil zares takšen, za kakršnega ga imajo drugi ljudje. Če pa ne misli, da je sam absolutno edino obstoječe bitje, je največ, kar verjame, to, da je neki vsemogočni Bog, ki obstaja sočasno z njim in ki v njem povzroča raznovrstne občutke, kakor da bi resnično obstajali realni objekti, ki bi bili njihov vzrok, tako da po prepričanju filozofov te vrste nimam oči, ne obstajam in ni nikakršnega spoznanja. Če bi kak egoist, kakor se ti filozofi imenujejo, to bral, bi kljub temu, da bi imel enake občutke, kot bi jih ob branju tega dela imel katerikoli drug človek, vseeno mislil, da v rokah ne drži papirja in da on sam nima oči, s katerimi bi lahko bral, ker nima niti telesa.

Sekta teh filozofov je dejansko tako majhna, da ne bi verjel, da ti filozofi sploh obstajajo, če ne bi bil sam videl enega ali morda dveh.⁷

Čeprav precej čudaško, je egoistično prepričanje, kot beremo v nadaljevanju, »eno tistih prepričanj, ki jih je najtežje ovreči, če je kaj takega sploh mogoče.« Saint-Hyacinthe svoj kratki prikaz sklene z mislijo, da se ni bati napredovanja »egoističnega nauka,« saj celo njegovi najbolj vneti privrženci »vanj verjamejo kvečjemu takrat, kadar govorijo o njem« (za egoistična filozofa, ki ju je očitno poznal iz prve roke, pravi, da sta v vsakdanjem življenju »pogosto pozabljala na nauk svoje sekte«) – česar se moramo zares bati, je etični egoizem, ki je tako razširjen, kot je metafizični omejen.⁸

⁷ Thémiseul de Saint-Hyacinthe, *Recherches philosophiques sur la nécessité de s'assurer par soi-même de la vérité, sur la certitude de nos connoissances et sur la nature des êtres* (London: Jean Nourse, 1743), 94.

⁸ Prim. *ibid.*, 95.

Diderot

LA PROMENADE DU SCEPTIQUE

1747

Diderot v svojem mladostnem filozofskem spisu uprizori srečanje in kratek dialog z enim od čudaških metafizikov, »od katerih vsak trdi, da je sam na svetu.« Čeprav egoistični filozof prav v tem delu prvič pride do besede, se njegova predstavitev lastne metafizike nepričakovano konča v trenutku, ko začne dokazovati, da njegov sogovornik »ni nič« zunaj njegovega duha, se pravi prav v trenutku, ko bi moral dokazati centralno tezo egoizma. Posebna odlika Diderotovega dialoga z egoističnim filozofom je poskus rekonstrukcije egoistovega načina govorjenja, ki je moralo v očeh njegovih nepoučenih poslušalcev delovati precej zmedeno (na prvi pogled povsem nesmiselne besede Diderotovega egoista postanejo razumljive šele na ozadju njegovega prepričanja, da ne le njegov trenutni sogovornik, ampak dobesedno ves svet in ljudje v njem obstajajo samo v njegovem duhu). Misel, s katero egoist na koncu podkrepi svoje besede, je približen citat iz Condillacovega *Essai sur l'origine des connaissances humaines*, ki je izšel leto pred tem. Ideja nenadnega konca je v tem, da za zavrnitev egoističnega filozofa in njegove metafizike zadošča že samo prazno govorjenje filozofov, ki prav takrat pridejo mimo, oziroma neartikuliran hrup, ki ga povzročajo.

Čisto zraven teh [*sc.* spinozistov] nepravilno in brez kakršnegakoli reda hodijo še bolj nenavadni bojvniki: to so ljudje, od katerih vsak trdi, da je sam na svetu. Dopuščajo namreč obstoj enega samega bitja, a to misleče bitje so oni sami; ker je vse, kar se primeri v nas, zgolj vtis, zanikajo, da bi obstajalo še kaj drugega razen njih samih in njihovih vtisov; tako so hkrati ljubimec in priležnica, oče in otrok, cvetlična gredica in tisti, ki hodi po njej. Pred kratkim sem srečal enega od njih, ki mi je zagotavljal, da je Vergil. »Lahko ste srečni, sem mu odvrnil, da ste se ovekovečili z božansko *Eneido*. – Kdo? Jaz? je rekel; jaz zaradi tega nisem nič bolj srečen kot vi. – Kaj pa govorite! sem nadaljeval; če ste zares latinski pesnik (in čisto vseeno je, ali ste to vi ali kdo drug), se boste strinjali, da si zaslužite neizmerno spoštovanje, ker ste se domislili toliko imenitnih reči. Kakšna bujna domišljija! Kakšna ubranost! Kakšen slog! Kakšni opisi! Kakšen red! – Kaj govorite o redu, me je prekinil; v omenjenem delu ni niti sledu o kakšnem redu; to je niz idej, ki se ne nanašajo na nič; če bi že moral biti zadovoljen z enajstimi leti, ki sem jih porabil, da sem zložil deset tisoč verzov, bi bil zadovoljen zaradi tega, ker sem si mimogrede prislužil nekaj precej lepih komplimentov za svojo sposobnost podjar-

mljanja sodržavljanov s proskripcijami in zaradi tega, ker sem se ponašal z nazivom očeta in branilca domovine, potem ko sem nekoč že bil njen tiran.« Ob vsem tem zmedenem govorjenju sem začudeno pogledal in skušal uskladiti tako zelo dispartatne ideje. Moj Vergil je opazil, da me je njegovo govorjenje spravilo v zadrego. »Teško me razumete, je nadaljeval; no, istočasno sem bil Vergil in Avgust, Avgust in Cina. Toda to še ni vse. Danes sem lahko kdorkoli hočem biti in dokazal vam bom, da sem nemara jaz vi in da vi niste nič; 'bodisi da se dvignem pod oblake, bodisi da se spustim v prepad, nikoli ne izstopim iz samega sebe in vse, kar zaznavam, je zgolj moja lastna misel',« mi je naduto rekel, ko ga je prekinila glasna skupina [hedonistov], ki sama povzroča ves hrup, ki nastaja v našem drevoredu.⁹

Diderot in d'Alembert

ENCIKLOPEDIJA

1755

Peti zvezek *Enciklopedije*, ki izide leta 1755, poleg de Jaucourtovega gesla »Egoizem,« ki je posvečeno etičnemu egoizmu, prinaša tudi geslo »Egoisti,« ki je posvečeno metafizičnim egoistom; avtor gesla, d'Alembert, kot egoističnega filozofa poimensko navaja samo Berkeleyja, ki pa samega sebe seveda nikoli ni imel za edino obstoječe bitje (kljub nevšečnostim, ki pestijo Berkeleyjevo hipotezo o obstoju drugih končnih duhovnih bitnosti – slednje so v njegovem univerzumu, strogo vzeto, enako odveč kot materialni objekti oziroma telesa –, sam nikoli ni dvomil o obstoju neskončne duhovne bitnosti oziroma Boga).

EGOISTI (*Filozofija*). Tako imenujemo tisti razred filozofov, ki ne priznavajo nobene druge resnice razen resnice svojega lastnega obstoja; ki mislijo, da zunaj nas ni ničesar realnega in ničesar podobnega našim občutkom; da telesa ne obstajajo itn. Egoizem je pironizem, ki je priganan do skrajnih meja. Med sodobnimi avtorji si je Berkeley na vso moč prizadeval, da bi ga utemeljil. *Glej* [geslo] Telo. Egoisti so najbolj čudaški med filozofi in hkrati takšni, da jih je najtežje ovreči; kajti kako naj dokažemo obstoj objektov, če ne na osnovi naših občutkov? Kako naj ta dokaz uporabimo proti tistim, ki mislijo, da naši občutki ne pomeni-

⁹ Diderot, *La Promenade du sceptique ou Les Allées*, v *Œuvres*, 5 zv., ur. Laurent Versini (Pariz: Robert Laffont, 1994–97), 1: 105–106.

jo nujno tega, da obstaja nekaj zunaj nas? Kako jih bomo pripravili do tega, da bodo z obstoja občutka sklepali na obstoj objekta? *Glej* [geslo] RAZVIDNOST.¹⁰

Lik egoističnega filozofa, katerega redke in skope omembe so bile pred tem omejene na manj znana filozofska in literarna dela, tako nastopi tudi v »ključnem tekstu razsvetljenstva,« v katerem se pojavi še enkrat, in sicer v Diderotovem geslu o »pironistični oziroma skeptični filozofiji« (v trinajstem zvezku, ki izide leta 1765), kjer ga uteleša modrec, ki verjame, »da bi bil prav lahko organiziran tako, da bi se vse v njem dogajalo natanko tako, kot se dogaja, četudi zunaj njega ne bi bilo ničesar in da je sam nemara edino bitje, ki obstaja.« Diderot se teoretskemu spoprijemu z egoističnim filozofom tokrat izogne z utemeljitvijo, da za to, da bi »temu sofistu« oporekal, nima na voljo »ničesar, kar bi bilo jasnejše od tistega, kar slednji zanika.« Geslo potem zaključi v zase značilnem tonu: »ukvarjajamo se raje s čim bolj pomembnim; če nimamo nič bolj pametnega kot so te neresne reči, pa spimo in prebavljajmo!«¹¹

Prevod odlomkov in komentar Miran Božovič

¹⁰ Diderot in d'Alembert, ur., *Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, 17 zv. (Pariz: Briasson, 1751–65), s.v., »Égoïstes,« 5: 431 b.

¹¹ *Ibid.*, s.v., »Pyrrhonienne ou Sceptique (Philosophie),« 13: 614 a.